

К.А. Темиргалиев^{1*}, Ғ.Ж. Джамалиева², Г.З. Оразгалиева²

¹ Қарағанды медицина университеті, Қазақстан

² Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан
(E-mail: ikazahstana@mail.ru; gaziza.d@mail.ru; orazgalieva.g.z@mail.ru)

Қазақ ұлтының тарихи-философиялық тұрғыда тарихи кодтың сақталуы мен орнығуы

Жаңа әлеуметтік қатынастардың қалыптасу кезеңінде көптеген қоғам, оның ішінде қазақстандық қоғам да уақытылы және мұқият шешуді талап ететін бірқатар өзекті мақсаттар мен міндеттерге байланысты қандай да бір дәрежеде проблемаларды бастан кешуде. Олардың бірі — рухына сәйкес келетін және сонымен бірге өткен мұраның ең жақсы үлгілерін сақтайтын мәдени сәйкестіліктің жаңа түрін қалыптастыру қажеттілігі. Осыған байланысты, бір жағынан, Қазақстан халқының өзін-өзі тануы бейнесін беретін мәдени сәйкестіліктің жаңа түрін қалыптастыру қажеттілігі туындайды, ал екінші жағынан, әлемдік саяси және мәдениетаралық коммуникация процесіне толық құқылы қатысушы ретінде Қазақстанның субъектілігін тұтастай қайта таныстырады. Мақала мәдени сәйкестіліктің дүниетанымдық түсінуіне, білім беру жүйесіне интеграцияланған жастар арасында оң өмірлік стратегияларды қалыптастыруға ықпал ететін өз мәдениетін, өзінің ұлттық кодын сақтау проблемасына арналған. Авторлар мақаланы жазу барысында мәдени сәйкестілік, құндылық бағдарлары мәселелерін зерттеген философтардың, әлеуметтанушылар мен мұғалімдердің еңбектерін қарастырған. Сонымен қатар ұлттық кодты сақтау және нығайту мәселелерін шешу бойынша бірқатар ұсыныстар айтылған.

Кілт сөздер: ұлттық код, мәдениет, дәстүр, бірегейлік, жаһандану, интеграция, коммуникация, модернизация, аксиология, менталитет.

Кіріспе

Іс жүзінде бүкіл әлемді қамтыған жаһандану мен интеграцияның өсіп келе жатқан жағдайында көптеген елдердің ғалымдары ұлттық және мәдени бірегейлікті сақтау туралы алаңдаушылық білдіруде. Салыстырмалы түрде таяуда ғана өз тәуелсіздігін алған көпұлтты және көпконфессиялы мемлекет ретінде Қазақстан үшін өз жолының траекториясын ұғыну маңызды, оның бастауын мемлекеттіліктің қалыптасу кезеңінен емес, Қазақстан аумағында антропо-мәдени және филогенез процестері басталған ежелгі кезеңнен іздеу қажет.

Ұлттың мәдени коды ұлттық бірегейлікпен бір уақытта қалыптасады, бірақ соған қарамастан мәдени кодтың шығу тегі адамзаттың антропологиялық бірлігі, субмәденет және әмбебап сипатқа ие тілден табылуы керек [1].

Әмбебап мәдени кодты дамыту процесінде одан мәдени бірегейлікті сақтауға бағытталған ұлттың мәдени коды бөлінеді. Мәдени сәйкестілік — бұл процесс: қазіргі дәуірдегі этникалық топтардың, ұлттардың, аймақтардың және жеке тұлғалардың мәдениеті жергілікті деңгейден планетарлық, аймақтық деңгейден жалпы адамзатқа ауысады. Демек, жеке адам, халық, халықтар тобы халықтың рухани негіздерінде тірек табуы керек, дәстүрлі мәдениеттердің ең жақсысын алуы керек, бірақ сонымен бірге оларға өзіндік құндылық мәртебесін бермейді, бірақ мәдениетті жаңа, болашақ мәдениетін құруы керек.

XXI ғасырдың сын-қатерлеріне жауап беретін бүгінгі мәдени міндет өзінің өткенінің жетістіктерін мақтан ету және оларды консервациялау емес, мәдени мұраға сүйену. Адамзаттың қалыптасу қажеттіліктеріне жауап беретін жаңа мәдениетті құру. Басқаша айтқанда, Қазақстанның әлемдік мәдениеттегі орны өткен жетістіктермен емес, қазіргі және болашақпен анықталады. Қазақтардың дәстүрлі мәдениеті адам рухының көріністерінің ортақ қазынасына кіретін мәдениеттің жаңа, әлі де бұрын-соңды болмаған үлгілерін құруда демеу, тірек болуға тиіс. Бұл мәселені зерттеу осы ұзақ процестің өркениеттік негіздері туралы айтуға мүмкіндік береді. Өкінішке орай, әлемдік ғылымда Орталық Азияның далалық аумағы бірде-бір өркениеттік жіктеуішке енгізілмеген, дегенмен

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: ikazahstana@mail.ru

қазақстандық археологтардың жетістіктері мәдениеттің жоғары даму деңгейін растайды: мысалы, Қазақстанның барлық аумағында қазылған скиф мәдениетінің ескерткіштері. Сонымен қатар, бұл мәселені теориялық және тарихи тұрғыдан зерделеу Қазақстан аумағының неолит кезеңінен бастап екі әлемдік синхронды өркениеттің – номадтық және отырықшы, сондай-ақ екі жергілікті–тәңірлік (б.з. І мың ж. бұрын) және түркі (б. з. І мың ж. басынан) құрамдас бөлігі болғанын көрсетеді.

XV ғасырдан бастап қазақтардың жалпы түркі суперэтностынан ұлт ретінде бөлінуі орын алды. Осы кезеңнен бастап біз мәдени кодымыздың даму кезеңі туралы айтуға болады. Тәңірлік және түркі өркениеттерін институттандыру және тану мәселесі — бұл біздің бірегейлігімізге ғана емес, сондай-ақ ежелгі және орта ғасырлардағы геосаясаттағы ата-бабаларымыздың зор тарихи рөліне де қатысты мәселе. Бұл идеялардың британдық ғылыми жоба аясында ғана емес, беделді халықаралық ғылыми-практикалық конференцияларда да мақұлданғанын қуантады.

Осыған байланысты осы мақаланың мақсаты қазіргі заманғы қоғамдық-тарихи өзгерістер жағдайында ұлттық кодты сақтау және нығайту проблемаларын әлеуметтік-философиялық талдау, дәстүрлі мәдениет құндылықтары жүйесін және қазіргі заманғы мәдениеттің үздік үлгілерін айқындау және нығайту үшін осындай талдауды қолданудың тиімділігін негіздеу, қазақстандық қоғамның дамуындағы мәдениеттің рөлін анықтау болып табылады.

Ежелгі заманнан бері қазіргі Қазақстан аумағында өмір сүрген тайпалар іс-әрекеттері жалпы адамзаттық еңбек өнімдеріне айналған қуатты жасампаз энергияның тасымалдаушысы болды. Б.з. д. II мың жылдықта маңызды оқиға болды, яғни қола, мыс және қалайы қорытпасын алу технологиясын ойлап тапты. Қола дәуірінің ерекшелігі: металды, оның ішінде алтынды өндірістік игеру. Мыңжылдық тарих ішінде Алтай, Орталық Қазақстаннан металл алғаш рет ежелгі Қытайға ежелгі металлургиягердің өнімдері келіп түсті, ежелгі Үндістанда, Персияда және Балқанда өз қолданысын тапты. Табиғи-климаттық жағдайлардың өзгеруімен б.з.д. I мың ж. Қазақстанда мекен еткен тайпалардың темірді қолдануының жаңа кезеңі басталады. Дәуірдің ерекшелігі темірден еңбек құралдарын жасау, мал шаруашылығының қалыптасуы болып табылады, соның нәтижесінде көшпенділер мәдениеті әлемдік тәртіптің тұрақты факторына айналды. Қазақстанның көшпелі тайпаларында мемлекеттік жүйе қалыптасып келеді. Ұлы Жібек жолының бағыттары ретке келтірілді. Осылайша, тарихи дәуірлер бір-бірін ауыстыра отырып, Ұлы Далада терең із қалдырды, әлемдік өркениеттің бір бөлігіне айналған қазақтардың жарқын өзіндік мәдениетінің қалыптасуына ықпал етті... Қазақстан Республикасы Еуразиялық құрлық үшін стратегиялық маңызды өңір бола отырып, әлемдік мұхиттардан тең қашықтықта орналасқан, бірақ сонымен бірге географиялық тұрғыдан материктің орталығында орналасқан, Солтүстік Еуропаның дамыған экономикалық аудандарын Шығыс Азияның табысты елдерімен біріктіріп, жүктердің қауіпсіздігі мен сервис сапасына кепілдік бере отырып, көлік-логистикалық формат ұсынды. Олардың сенімді серіктесі және тартымды еліне айналды. Әлемде болып жатқан өзгерістерді көбінесе саяси тектоника деп атайды. Қуатты идеялық және рухани тамырлар ғасырлар бойы, тіпті мыңдаған жылдар бойына тарихқа терең енетін қазіргі өзгермелі әлемде елді сақтап, дамытуы керек. Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа көзқарас: қоғамдық сананы жаңғырту» мақаласында өзінің мәдениетін, ұлттық кодын сақтау қажеттілігін атап өтті [2].

Тұңғыш Президент қоғамды, сондай-ақ әрбір азаматты жаңғыртудың бірқатар негізгі бағыттарын атап көрсетеді. Мен үшінші тармаққа – ұлттық бірегейлікті сақтауға баса назар аударғым келеді. Рухани жаңғыру деген ұғымның өзі ұлттық сананың кемелденуін білдіреді. Мұнда екі мәселе бар, біріншіден, бұл ұлттық сана шеңберіндегі өзгеріс, екіншіден, оның кейбір белгілері өзгерген кезде Ұлттық «меннің» ішкі өзегін сақтау. Жалпы бірегейлік және мәдени сәйкестік мәселесі біраз уақыттан бері пайда болды. Алайда, соңғы онжылдықта жаһандану ең үлкен көлем мен қарқындылыққа ие болған кезде ерекше өткір. Бұл жағдайда күн тәртібіне әлемдегі көптеген халықтардың мәдениеттегі жаһандық тенденциялардың шабуылына қарсы ұлттық-мәдени ерекшелігін сақтау мәселесі қойылды. Сонымен қатар, мәдени сәйкестілік XX ғасырдың соңғы онжылдығында, мысалы, ТМД республикаларында қайта жанданған көптеген мемлекеттерде аккредитация аспектісіне ие. Айта кету керек, мәдени сәйкестілік тұрақты және процесс болып табылады: сәйкестік ұғымы адам мен қоғамның, адам мен мәдениеттің жеке басын сәйкестендіру сәтін ғана емес, сонымен бірге адамның, қоғамның, мәдениеттің өзгеруі мен өзгеру мүмкіндігін ашық қалдыратын салыстырмалылық, релятивизм сәтін де белгілейді. Қазіргі дәуірде транзиттік қоғам негізінен әлемнің кез келген елі болып табылады. Глобализм мен жергілікті мәдениеттердің қарама-қайшылығы жеке адамның өзін-өзі анықтауы арқылы шешілуі керек, бұл кезде адам өзінің ішкі

ұмтылыстары бойынша басқа адамдармен бірге болады, ал сыртқы жағынан ол жеке-бірегей туындылар мен мәдени объектілерді жасайды. Сондықтан, бір жағынан жеке бас бостандығына және екінші жағынан әлеуметтік детерминацияға байланысты сәйкестендіру үшін сәйкестендіру тек ішкі және сыртқы мәдениеттің аксиологиялық жақсы үлгілеріне қатысты жүргізілуі керек. Қазақтардың ұлттық дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары осы үлгілер бола алады. Абайдың даналығы, Әуезовтың қыл қаламы, Жамбыл өлеңдерінің жолы, Құрманғазының сиқырлы үндері. Бұл біздің рухани мәдениетіміздің бір бөлігі ғана. Қазақтар ежелден тарихи заманнан бері көп мәдениетті халық болып келеді деп белгілі мағынада айтуға болады. Қазақтардың тарихы өзіндік ерекшелігі бола отырып, сол уақытта өркениеттердің бір бөлігі болған және олар үшін де, өздері үшін де табысқа жетпеген. Қазақ ойшылдарының жарқын тобының өкілдері қазақ менталитеті мен қазақтың дәстүрлі мәдениетіне тән қасиеттерді: толеранттылықты, мәдени орталықтылықты және басқа да осыған ұқсас әлеуметтік-мәдени бағдарларды айқындап берді. Соңғы онжылдықта көптеген саясаттанушылар, мәдениеттанушылар мультимәдениет саясатының сәтсіздігін, яғни мәдениеттің көптігін айтады. Бұл туралы көптеген пікірлер бар, мен оған кіргім келмейді. Мультимәдениет танушылар мен үстем мәдениетті жақтаушылар арасындағы қарама-қайшылықтарды шешу үшін неғұрлым бейтарап ұғым туралы айту керек. Қазақстанда үстем болып табылатын қазақтардың тарихы мен мәдениеті Қазақстан халқын топтастыра алады деп айтқым келеді.

Жалпыұлттық қасиетті және киелі орындарды сақтауға, сондай-ақ елдің инфрақұрылымын дамытуға мүмкіндік беретін «Қазақстанның киелі географиясы» жобасы бізге рухы жағынан өте жақын. Қазақстанның үлкен кеңістігі қазақтардың бірлігі туралы көптеген даулар мен күмән туғызуы мүмкін.

Бұл мәселені шешудің пәнаралық мәртебесі алға қойылған міндеттерді орындау барысында пәнаралық әдіснамалық және әдістемелік кешенді қолдануды қамтиды. Қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін зерттеудің базалық әдістері: когнитивті-бағалау талдау әдісі, кросс-мәдени-психологиялық зерттеулер әдісі және тарихи дәстүрдің бірлігі қағидаты пайдаланылатын және қолданылатын болады.

Зерттеу әдістері

Осындай күрделі, экзистенциалды маңызды шындықтарды зерттеу әдістері жалпы және арнайы теориялық, сондай-ақ қолданбалы пәндерде бар танымдық құралдар мен әдістердің барлық арсеналына жүгінуді білдіреді.

Негізгі назар феноменологиялық талдауға, тұжырымдамаларды кеңейтуге және жеке санадан тыс заттарды экстраполяциялануға аударылады. А. Шюцтің әлеуметтану саласында табысты жүргізген феноменологиялық зерттеулері мен Ингарденнің өнер саласында жемісті жүзеге асырған феноменологиялық ізденістері тәжірибесіне ие бола отырып, біз Қазақстан тарихының феноменологиялық рефлексиясына, сондай-ақ оның аумағында қалыптасқан бірегей лингвомәдениеттік жағдайға талпыныс жасаймыз. Бұл қолданыстағы жеке басын куәландыратын нақты жүйелік сценарийлердің нақты тақырыптық шеңберін анықтап қана қоймай, сонымен қатар жаңа типтегі жеке басын қалыптастыру қажеттілігін жалпы философиялық түсіну деңгейіне жетуге мүмкіндік береді.

Нәтижелер

ТМД елдерінің аумағында болып жатқан интеграцияның қазіргі заманғы процестері ғылым мен практиканың алдына жаңа ұрпақтарды ашық қоғамдағы өмірге дайындау үшін жағдай жасау міндетін қояды, оның мақсаты жалғыз білім беру кеңістігін құру болып табылады. Бұл ретте негізгі рөл білім беру жүйесіне беріледі. Қалыптасқан көп мәдениетті қоғамда білім беру кеңістігі көп мәдениетті органы ескере отырып құрылуы керек. Біздің заманымыздың тағы бір жаһандық проблемасы, мәдениетті жою мәселесі, өркендеген жаһандандудың нәтижесі ретінде біз өз мәдениетімізден алыстап бара жатырмыз, бұл тұлғаны қалыптастырудың теріс жағдайларына әкеледі. Осыған байланысты тәрбие және білім беру институттары арқылы жүйелі түрде тарату арқылы мәдени мұраларды іргелі зерттеу және сақтау туралы ереже ұсынылды [1].

Глобализм мен жергілікті мәдениеттердің қарама-қайшылығы адамның жеке басының өзін-өзі анықтауы арқылы шешілуі керек, ол кезде адам өзінің ішкі ұмтылыстары бойынша басқа адамдармен бірге болады, ал сыртқы жағынан ол жеке-бірегей туындылар мен мәдениет объектілерін жасайды. Сондықтан, бір жағынан жеке бас бостандығына және екінші жағынан әлеуметтік детерминацияға

байланысты сәйкестендіру үшін тек ішкі және сыртқы мәдениеттің аксиологиялық жақсы үлгілеріне қатысты жүргізілуі керек. Бұл үлгілер ұлттық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар бола алады.

Талдаулар

Атап айтқанда, Қазақстанда мәдени жаһанданудың сын-қатерлеріне жауап ретінде «Мәдени мұра» бағдарламасы болды. Еліміздің Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» мақаласында өзінің мәдениетін, ұлттық кодын сақтау қажеттілігін атап өтті [3: 16].

Елбасы қоғамды да, әрбір азаматты да жаңғыртудың бірқатар негізгі бағыттарын айқындайды. Үшінші бөлім – ұлттық бірегейлікті сақтауға баса назар аударғым келеді.

Қазіргі мәдениеттану теориясы, бір жағынан, тең мәдениеттердің көптігі идеясы, екінші жағынан олардың бірегейлігі — мәдени бірлікті құратын, онсыз адамзаттың өмір сүруі мүмкін емес интеграциялық принцип туралы ойлану керек деп санайды. Ең перспективалы — бұл мәдениеттердің теңдік пен серіктестікке, мәдени тұрақтылықты қамтамасыз етуге іргелі құндылық бағдарымен өзара әрекеттесуі. Осыған байланысты мәдени зерттеулердің ғылыми, теориялық және практикалық маңызы жандандырылады, онда елдер мен халықтардың мәдени өзара іс-қимылының қазіргі заманғы процестері, мәдениеттер диалогы осы тектес тарихи тәжірибе контекстінде талданады.

В.Д. Нарожная қазақ топонимдерін зерттей отырып, ұлттық-мәдени кодтың негізін адамдардың материалдық болмысының жағдайымен туындаған қоршаған шындық құрайды деп санайды [4; 85]. Онда этностың менталитеті, оның интеллектуалдық даму деңгейі, дүниетанымы көрініс табады.

Белгілі антрополог О.И. Исмагулов өте қызықты эксперимент жүргізді, оның мәні келесідей [5]. Зайсан көлінің маңында тұратын жастар тобынан қан алынған, ал олардың әкесі, анасы, әжесі, атасы Найман руынан шыққан. Дәл осы нұсқа осындай деректерді пайдалана отырып, Жаңаөзен қаласының ауданында тұратын Адай руынан адамдар тобы үшін де қолданылды. Бұл деректер кейіннен Мәскеудегі Адам институтына жіберілген. Біраз уақыттан кейін, антропологтың айтуынша, ренішті хат келген: "Құрметті Оразақ Ысмағұлұлы, бізде жұмыс көп, ал сіз бір аймақта тұратын адамдардың қанын жіберу арқылы бізді алаңдатысыз". Біздің отандасмыз институт қызметкерлеріне осы екі топтың әртүрлі аймақтарда өмір сүретінін және олардың арасында ешқашан тікелей байланыс болмағанын түсіндірді. Сонымен қатар антрополог О.И. Исмағұлов қазақтардың гендік деңгейде бір халық екенін айтады. Мәдениет бірлігі тұрғысынан XIX ғасырдың 30-шы жылдары орыстың ұлы ақыны А.С. Пушкин Орынборда болған кезінде Пугачев көтерілісі бойынша материалдар жинап, Орал қаласына барып, онда ол Қозы Көрпеш пен Баян Сұлу туралы қазақ халық аңызын сөзбе-сөз жазып алған. Аңызға айналған ғашықтардың мазары Шығыс Қазақстандағы Аягөз қаласының ауданында орналасқанына назар аударған жөн. Осы екі өңірді мың шақырым бөліп жатса да, Ш. Уәлиханов атап өткендей, қазақ халқының ауыз әдебиеті жоғары дамыған, ол екі өңірді біріктіруге мүмкіндік берді.

Түркістан-Ақтөбе жол бойында Қызылорда қаласының маңында қобыз түріндегі үш бетон плитадан тұратын керемет кешенді көруге болады, оның жоғарғы бөлігі диаметрі, ұзындығы және құрамы бойынша әртүрлі көптеген құбырлармен толтырылған сақинамен біріктірілген. Жел соққан сайын қобыз дыбыс шығарады. Осы жерден үш шақырым жерде Сырдария жағасында Қорқыт Ата мазарының құлпытасы орналасқан. Қорқыт Ата туралы бірнеше сөз айтқым келеді. Көптеген түркі халықтарының тарихы мен мәдениетіне енген аты аңызға айналған тұлға. Жас, батыл жауынгер, түркі әлемінің қорғаушысы. Қартайғанда ажалдан аулақ болуға тырысып, тез аяқты түйеге мініп, мәңгілік өмірді іздеуге аттанды, бірақ қайда барса да, мысалы, Балқаш көліне келіп, Қорқыт Ата бір топ адамдарды көріп: «Құрметті адамдар мұнда не істеп жатырсыздар?», -деп сұрағанында, бір ғана жауап болады: «Иә, біз Қорқыт үшін қабірді дайындап жатырмыз» деген. Қорқынышпен ол әрі қарай жүрді. Аңыз бойынша ол өзінің сапарында қазір Қазақстан Республикасының құрамына енетін өңірлерге барған. Барлық жерде оны бірдей тағдыр күтті. Үмітсіздіктен ол Сырдарияға оралды, бір күні ол түс көріп, егер ол қайық жасап қобыз ойнап өзен бойымен жүзіп кетсе, ол өлмейді деп болжанды. Осы болжамды орындай отырып, ол жүзе отырып қобызда ойнады. Бірде ол қырағылықты жоғалтып, ұйықтап кетіп, өзеннен шыққан жылан оны шағып алды. Бұл оқиғаның қайғылы соңы. Аңыздың, музыкалық аспаптың, құлпытастың және музей кешенінің болуы бұл бейненің ойдан шығарылмағанын және ХХІ ғасырдың тұрғындары үшін біздің барлығымыздың мәңгілік емес екендігімізді, өлместік — ол құдайлардың тағдыры, сондай-ақ біз тек куәгер ғана емес, сонымен қатар осы оқиғаларға қатысушылар және қазіргі қазақтар да осы мәдениеттің мұрагерлері екенін растайды. Қорқыт Ата туралы аңыз оның қобызды жасаушы екенін айтпай толық болмас еді. Бұл

астарлы әңгімеде Қорқыт бала кезінде ағасымен бірге аң аулауға барған. Өзенге жақындаған кезде олар қос аққулардың жүзіп бара жатқанын көреді, ағасы құстарды үркітіп, бірін өлтіреді. Екінші құс досын іздеп, түрлі дыбыстар шығара ұшып жас жігітті толғандырды. Бұл күйінде ол үйге келгенде, қатты ағаштан аспап жасап, ішектерін аттың қылынан жасады. Бұл аспаптан шыққан дыбыстар жылаған аққудың дыбысына ұқсас еді [6].

Аңыз домбыра аспабының тағдырымен байланысты өте ұқсас еді. Жезқазған қаласынан 32 км жерде XIV ғасырда ұрпақтары салған Жошы хан кесенесі орналасқан. Аңыз бойынша, хан аң аулау кезінде қоршауда қалған құлан құлынымен болған, оларды аңшылар өлтіруі керек еді. Оны көрген ақсақ құлан Жошы ханға беттеп оны жекпе-жекке шақырады, ол қабылдап өлім құшады. Шыңғыс ханның жарлығы бойынша, кімде-кім ұлымның қайтыс болғанын айтар болса, сол адамның тамағына қорғасын құятынын, әр кеш сайын бір нәрестеден өлтіретінін айтқан. Жошының өлімі туралы өз еркімен айтқан Найман руынан шыққан Кетбұға жырау халықтың осы қорқынышты тағдырын үзді. Кетбұға үйінде Ақсақ құлан күйін ойнады. Соңында Шыңғыс хан жылап, ұлына не болғанын түсінгенін айтып, жыраудың аузына қорғасын құюды бұйырды. Ал жырау болса: "Мен үндемедім, домбыра айтты", - деген екен. Осылайша, музыкалық аспап халықты үлкен азаптан құтқарды. Осы хабардан кейін Шыңғыс хан бүкіл далаға ор қазып, барлық құландарды өлтіруді бұйырды. Бүгінгі таңда қазақтарда домбыра аспабы, керемет күй, Кетбұға жырау, әдемі мазар, Құлан өзені бар, бірақ құландар жоқ. Мұндай мысалдар көп, мұның өзі қазақтардың өзінің өткеніне ұқыпты қарайтындығын айғақтайды, өйткені мәдени мұра халықтың санасын қалыптастыратын қоректік орта болып табылады. Негізінде, халықтың өзін-өзі тануы мәдениет пен тарихтан ажырай алмайды, әсіресе ол берік мәдени дәстүрге сүйенбей дами алмайды [7].

Қорытынды

Тілді білмеу дәстүрлердің берілуінің жоғалуына әкелетінін және бұл басқа мәдениетті насихаттау екенін бәрі біледі. Сондықтан қазақ тілін барлық мәдениетшілік және мәдениетаралық коммуникациялық процестерге енгізуге ықпал ету қажет. Қазақ мәдениеті көп қырлы қоғамды біріктіруге ықпал етеді және қазақ тілі іргетасқа айналуға тиіс. Сондай-ақ, ұлттық мәдени кодты сақтау және одан әрі дамыту қазақтың дәстүрлі музыкасын саналы, сана-сезімсіз және бейсаналық деңгейде қоғамдық және жеке сананы кодтайтын өнердің ең маңызды түрлерінің бірі ретінде кеңінен тарату негізінде және сонымен бірге қазақтардың ұлттық кодын қолданудың сыртқы ортасы ретінде мәдениетаралық коммуникацияны кеңейту арқылы мүмкін болатындығын ескерген жөн. Бұл үдерістегі ең маңыздысы – ұлттық мәдени кодтың институционалдық ресурсы ретінде тәуелсіз мемлекеттілікті сақтау [8].

Осыған байланысты қазақтардың дәстүрлі мәдениеті адам рухының көріністерінің ортақ қазынасына кіретін мәдениеттің жаңа, әлі де бұрын-соңды болмаған үлгілерін құруда демей, тірек болуға тиіс деп айтқымыз келеді. Демек, индивид, халық, халықтар тобы халықтың рухани ұстанымдарынан тірек табуы, мәдениеттің тұтас және нақты түсінігін қалыптастыруға, Қазақстанның қазіргі заманғы мәдениетінің гуманистік бағдарларын нығайтуға көмектесуі және еліміздің азаматтарының мәдени құрылыстағы өзін-өзі тануының терең процестерін білдіретін оң үрдістердің дамуына және «Мәңгілік ел» жалпы қазақстандық идеясының іске асырылуына ықпал етуі тиіс.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Мэндсайхан Д. Личность в культурном пространстве [Электронный ресурс] / Д. Мэндсайхан // Науч.-метод. электрон. журн. «Концепт». — 2016. — Т. 43. — С. 15–19. — Режим доступа: <http://e-koncept.ru/2016/76405.htm>.
- 2 Послание Президента РК от 12.04.2017 «Взгляд в будущее: Модернизация общественного сознания» // Индустриальная Караганда. — 2017. — 15 апр.
- 3 Нарожная В.Д. Казахские топонимы как отражение национальной картины мира и культурного кода / В.Д. Нарожная // Изв. Чечен. гос. пед. ин-та. — 2019. — Т. 26, № 4 (28). — С. 42–49.
- 4 Abbasova K.Ya. The mutual influence of cultures on the great silk road as a model for the formation of a modern code of national identity / K.Ya. Abbasova // Bulletin of the Karaganda University. History. Philosophy Series. — 2021. — Vol. 101, No. 1. — P. 82–88.
- 5 Сугирбаева Г.Д. Динамика краниологических показателей древних и средневековых насельников Казахстана в свете этногенеза казахского народа / Г.Д. Сугирбаева, О. Исмагулов, А.О. Исмагулова, И.О. Надирбеков, М.А. Сатаев // Изв. Самар. науч. центра Российской академии наук. Социальные, гуманитарные, медико-биологические науки. — 2018. — Т. 20, № 5. — С. 109, 110.

6 Алимбеков Р.Ж. Шегел зерттеушілерінің еңбектеріндегі Қорқыт ата туралы аңыздар және алғашқы деректер / Р.Ж. Алимбеков // Вестник ЗКГУ. — 2020. — № 1 (77). — С. 85–94.

7 Курманғалиева М.С. Легенда и музыка казахского кюя — мир и духовность, выстроенные в логической цепи мироздания / Тенгрианство и эпическое наследие народов Евразии: истоки и современность: материалы VIII Междунар. науч.-практ. конф. (22–23 сентября 2021 г.). — Элиста: Международный фонд исследования «Тенгри», 2021. — С. 195–204.

8 Темиргалиев К.А. Проблема культурной идентичности в процессе общественно-исторических трансформаций / К.А. Темиргалиев. — Караганда: Изд-во КГМУ, 2015. — 115 с.

К.А. Темиргалиев, Г.Ж. Джамалиева, Г.З. Оразғалиева

Сохранение и закрепление исторического кода в историко-философском контексте казахской нации

В период становления новых социальных отношений, многие общества, в том числе и казахстанское, в той или иной степени, испытывают проблемы, связанные с целым рядом насущных целей и задач, которые требуют своевременного и основательного разрешения. Одной из них является необходимость формирования нового типа культурной идентичности, которая была бы релевантна духу времени и вместе с тем сохраняла в себе лучшие образцы наследия прошлого. В этой связи возникает необходимость формирования нового типа культурной идентичности, которая, с одной стороны, давала бы образ имманентного самоосмысления народа Казахстана в собственных глазах, а с другой — целостно репрезентировала субъектоспособность Казахстана в качестве полноправного участника процесса мировой политической и межкультурной коммуникации. Статья посвящена мировоззренческому осмыслению культурной идентичности, проблеме сохранения своей культуры, своего национального кода, способствующего формированию позитивных жизненных стратегий у молодых людей, интегрированных в систему образования. В написании данной статьи рассматривались труды философов, социологов и педагогов, которые изучали проблемы культурной идентичности, ценностных ориентаций. Авторами предложен ряд рекомендаций по решению проблем сохранения и упрочения национального кода.

Ключевые слова: национальный код, культура, традиции, идентичность, глобализация, интеграция, коммуникация, модернизация, аксиология, менталитет.

K.A. Temirgaliev, G.Zh. Dzhamaliev, G.Z. Orazgalieva

Preservation and consolidation of the historical code in the historical and philosophical context of the Kazakh nation

In the period of the formation of new social relations, many societies, including Kazakhstan, to one degree or another, are experiencing problems related to a number of pressing goals and objectives that require timely and thorough resolution. One of them is the need to form a new type of cultural identity that would be relevant to the spirit of the times and at the same time preserve the best examples of the heritage of the past. Forming a new type of cultural identity on the one hand, would give an image of the immanent self-reflection of the people of Kazakhstan in their own eyes, and on the other hand, would holistically represent the subjectivity of Kazakhstan as a full participant in the process of world political and intercultural communication. The article is devoted to the ideological understanding of cultural identity, the problem of preserving one's culture, one's national code, which contributes to the formation of positive life strategies among young people integrated into the education system. During the study, the works of philosophers, sociologists, and teachers who studied the problems of cultural identity and value orientations are considered. The article offers a number of recommendations for solving the problems of preserving and strengthening the national code.

Keywords: national code, culture, traditions, identity, globalization, integration, communication, modernization, axiology, mentality.

References

1 Mendsaikhan, D. (2016). Lichnost v kulturnom prostranstve [Identity in cultural space]. *Nauchno-metodicheskii elektronnyi zhurnal «Konsept» – “Concept” Scientific and Methodological Journal*, 43, 15–19. <http://e-koncept.ru/2016/76405.htm> [in Russian].

2 (2017). Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan 12.04.2017 goda Vzgljad v budushchee: Modernizatsiia obshchestvennogo soznaniia [Address of the President of the Republic of Kazakhstan of April 12, 2017 Course towards the future: modernization of Kazakhstan's identity]. *Industrialnaia Karaganda – Industrial Karaganda* [in Russian].

3 Narozhnaia, V.D. (2019). Kazakhskie toponimy kak otrazhenie natsionalnoi kartiny mira i kulturnogo koda [Kazakh toponyms as a reflection of the national picture of the world and the cultural code]. *Izvestiia Chechenskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo instituta – Proceedings of Chechen State Pedagogical University*, 26, 4 (28), 42–49 [in Russian].

4 Abbasova K.Ya. (2021). The mutual influence of cultures on the great silk road as a model for the formation of a modern code of national identity. *Bulletin of the Karaganda University. History. Philosophy Series*, 101(1), 82–88.

5 Sugirbaeva, G.D., Ismagulov, O., Ismagulova, A.O., Nadirbekov, I.O., & Sataev, M.A. (2018). Dinamika kraniologicheskikh pokazatelei drevnikh i srednevekovykh nasel'nikov Kazakhstana v svete etnogeneza kazakhskogo naroda [Dynamics of craniological indicators of the ancient and medieval inhabitants of Kazakhstan in the light of the ethnogenesis of the Kazakh people] *Izvestiia Samarskogo nauchnogo tsentra Rossiiskoi akademii nauk. Sotsialnye, gumanitarnye, mediko-biologicheskie nauki – Journal of Samara Russian Academy of Sciences scientific center. Social, humanitarian, medicobiological sciences*, 20, 5, 109, 110 [in Russian].

6 Alimbekov, R.Zh. (2020). Shetel zertteushilerinin enbakterindegi Qorqyt ata turaly anyzdar zhane algashqy derekter [Traditions and the first information about Korkyt Ata in the works of foreign researchers]. *Vestnik ZKGU – Bulletin of WKU*, 1 (77), 85-94 [in Kazakh].

7 Kurmangalieva, M.S. (2021). Legenda i muzyka kazakhskogo kiuia — mir i dukhovnost, vystroennye v logicheskoi tsepi mirozdaniia [The legend and music of the Kazakh kui - the world and spirituality, built in the logical chain of the universe] *Proceedings from Tengriism and the Epic Heritage of Eurasia: Origins and Modernity: VIII Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaiia konferentsiia (22–23 sentiabria 2021 goda) – 8th International Scientific and Practical Conference.* (pp.195–204). Elista: Mezhdunarodni fond issledovaniia «Tengri» [in Russian].

8 Temirgaliev, K.A. (2015). Problema kulturnoi identichnosti v protsesse obshchestvenno-istoricheskikh transformatsii [The problem of cultural identity in the process of socio-historical transformations]. Karaganda: Izdatelstvo Karagandinskogo gosudarstvennogo meditsinskogo universiteta [in Russian].